

Sjøforsvarets pressetalsmann kunne ikke se bort fra at ubåten hadde vært en nise. (Rogalands Avis 21. mai 1975.)

DEN MYSTISKE UBÅTEN I GANDSFJORDEN

TERJE JOHANSEN

Klokka var ennå ikke sju om morgenen da den 20 år gamle vaktmannen låste seg inn i kontorbrakka ute på *Shell I*, den ene av de to Condeep-plattformene som var under bygging i Gandsfjorden ved Stavanger. Han hadde blitt satt over med skyssbåten fra Kvalebergkaien i Hillevåg og skulle til å legge fra seg veska i skapet, da han kom til å kaste et blick ut gjennom vinduet: Mindre enn hundre meter fra plattformen så han et periskop stikke opp av sjøen.

Han stokk litt med det samme. Det var søndag 18. mai 1975, første pinsedag, og han var mutters alene ute på den digre betongplattformen. De andre som pleide å jobbe der, hadde fri i forbindelse med pinsen.

Slik begynner en av de merkeligste fortellingene fra oljevirk-somhetens første tiår, så å si utenfor stuedøra til stavangerfolk, mens det norske samfunnet går på tomgang på grunn av 17. mai- og pinsefeiring.

Det lå to betongkolosser ved siden av hverandre i Gandsfjorden denne våren: Den ene ble kalt *Shell I* og skulle senere havne på Brent-feltet i den britiske delen av Nordsjøen. Den andre var bestilt av Mobil og skulle bli understellet til produksjonsplattformen på Beryl-feltet. Byggearbeidene gikk mot slutten, men inntil videre lå de godt forankret omkring hundre meter fra land, rett utenfor Kvalebergkaien i Hillevåg.

Enige om å varsle politiet

Periskopet hadde vært synlig bare en liten stund, før det forsvant igjen. Selv om det var litt disig, var ikke vaktmannen et øyeblikk i tvil om hva han hadde sett. Han grep radiotelefonen og kalte opp selskapets mann som hadde vakt inne på land. Han fortalte hva som hadde skjedd. De ble enige om å varsle politiet.

Etterpå speidet han rett som det var ut over fjorden, men det var ingenting unormalt å se. Han holdt på å glemme hele greia, da han plutselig fikk øye på ubåten igjen. Denne gangen lå den rett under vannoverflaten, bare noen få meter fra plattformen. Fartøyet var mørkegrått, mindre enn andre ubåter han hadde sett, og så nær at han kunne lese kjennemerket på tårnet: OXT 429.¹ Han kjente hjertet dunke under kjeledressen.

Han kunne ikke si sikkert hvor lenge ubåten lå der; det gikk kanskje et halvt minutt, muligens mer, før den forsvant i dypet. Nå var han helt sikker i sin sak: Det var en ubåt som drev og snokte rundt oljeinstallasjonene i Gandsfjorden. Han kastet et blikk på klokka. Den var ni, det hadde gått litt over to timer siden den viste seg første gang.

I løpet av formiddagen så han det fremmede fartøyet to ganger til i nærheten av installasjonene – ved 10.15-tida og klokka ti på tolv. Senere på dagen fikk han høre at en arbeidskamerat hadde iaktatt et periskop i det samme farvannet i grålysningen dagen før, på selveste 17. mai.

Politiet: - Ingen grunn til å tvile

Vakthavende ved Stavanger politikammer reagerte som han skulle da de ringte fra overvåkings- og detektivbyrået Safety. Han slo nummeret til Sjøforsvaret og gjenfortalte det vaktmannen hadde sagt: Det var observert en ubåt i nærheten av oljeinstallasjonene i Gandsfjorden.

Slik ser den norske ubåten Kobben ut.
Foto: Forsvaret.

Stavanger sjøforsvarsavsnitt ved KLM Harald Hårfagre lovet å sende vaktbåten «Ulsnes» på rekognosering, og en torpedokanonbåt ble dirigert fra Bergen for å delta i søket. I løpet av pinselhelgen ble begge de to vaktmennene innkalt til avhør hos politiet. Politiinspektør J. S. Landmark sa til pressen etterpå at «det ikke [var] noen grunn til å tvile på vitnenes forklaringer».²

Politimester Oscar Wergeland Franck var tilbøyelig til å se mer nøkternt på det inntrufne: «Kommandøren for Sjøstridskreftene i Sør-Norge har vurdert situasjonen i samråd med Forsvarets overkommando og kommet til at dette er en politisak. Men det er ikke så mye vi kan gjøre. «Ulsnes» ligger fortsatt i beredskap, og politiet har saken under oppsikt,» uttalte han.³

Politiets etterforskere undersøkte også om ubåten kunne være en undervannsfarkost av den typen oljeindustrien bruker. I pinsen hadde det ligget to-tre slike i Stavanger- og Sandnesområdet, men ingen hadde vært i bruk på de aktuelle tidspunktene. Stavanger-politiet måtte snart konstatere at letingen etter ubåten og et eventuelt moderskip hadde vært resultatløs.

I dagene som fulgte meldte det seg flere nye vitner. En tidligere sjømann var sikker på at han også hadde sett periskopet og overbygningen til en ubåt i Gandsfjorden den 18.mai. En Stavanger-mann hadde observert en ubåt i overflatestilling bare 15 meter fra land – fra hytteverandaen sin på Rennesøy. Hadde det vært flere ubåter på ferde?

Forsvaret: Kan ha vært niser

Mens Stavanger-politiet tilsynelatende tok saken på største alvor, var Sjøforsvarets holdning helt fra begynnelsen mer forbeholden.

Noen ubåtjakt i større målestokk ble aldri iverksatt. Kanonbåten som kom fra Bergen, var riktignok utstyrt med avansert lytteutstyr. Men etter å ha trålet farvannet i Gandsfjorden og rundt Stavanger i noen timer uten resultat, vendte fartøyet tilbake til Bergen søndag kveld.⁴

I Sjøforsvaret så de på ubåt-observasjonene som en politisak. Onsdag 21. mai kunne en talsmann for Kommandøren for sjøstridskreftene i Sør-Norge avsløre at tre norske undervannsbåter hadde vært utenfor rogalandskysten i dagene før 17. mai. Den ene var underveis fra Kristiansand til Bergen, den gikk neddykket og passerte Jærens rev 12. mai om morgenen. De to andre ubåtene var opptatt med øvelser noen sjømil vest av Karmøy og Utsira 14. og 15. mai.⁵ Sjøforsvaret var ikke kjent med om noen av disse hadde vært i Stavanger-området. Det forelå ingen meldinger om det. Uansett skjedde dette flere dager

før observasjonene i Gandsfjorden.

Sjøforsvarets pressekonsulent avviste snart at en norsk ubåt kunne ha vært inne i Gandsfjorden. En sivil undervannsfarkost var også utelukket

Derimot kunne «man» ikke se bort fra at det hadde vært *niser*.

- Vi påstår ingen ting, men det har jo skjedd før at øyenvitner har tatt feil. Det [var mange] niser i området på denne tida. [Vitner] har beskrevet det de har sett som «mørke skrog», og niser som leker i vannflata, likner ikke så lite på mørkegrå skrog. [Spesielt] når sikten ikke er den beste, la Sjøforsvarets pressekonsulent til.⁶

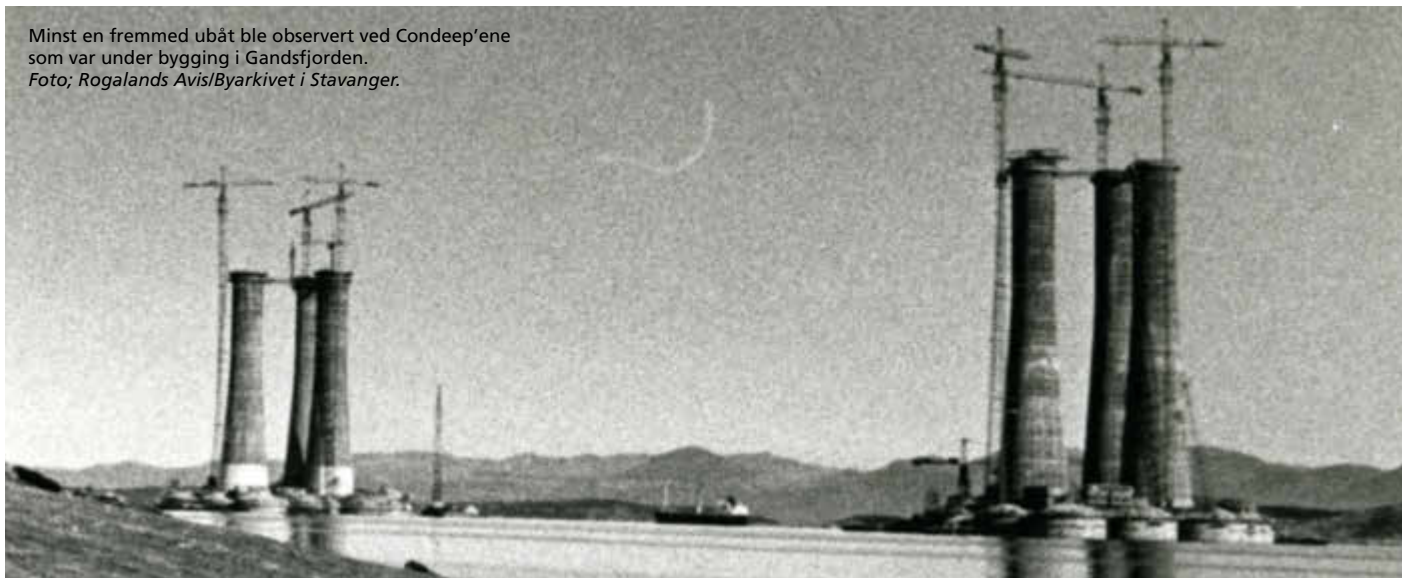
Omsider kom det fram at tre andre ubåter også opererte i fjordene ved Stavanger ved pinsetider: Uten å tidfeste det nøyaktig ville ikke Sjøforsvarets mann benekte at en fransk, en norsk og en ubåt fra Singapore var i nærheten av Stavanger i det aktuelle tidsrommet. Ledelsen på det sistnevnte fartøyet hadde sågar søkt norske militære myndigheter om å få prøvekjøre en miniubåt, men Sjøforsvaret sa nei. Uansett hadde denne miniubåten en annen farge enn farkosten som ble observert ved konstruksjonene i Gandsfjorden.

Sjøforsvaret konstaterer at det ville ha vært praktisk umulig for en ubåt eksempelvis på størrelse med den norske *Kobben* å manøvrere så nær en Condeep-konstruksjon som fire-fem meter.⁷

Politiet henlegger saken

Ved Stavanger politikammer blir de derimot stadig mer overbevist om at en utenlandsk ubåt har vært inne i Gandsfjorden i pinsehelga. Politiinspektør J. S. Landmark sier at «slik situasjonen er nå, må vi absolutt tro at det har vært ubåter der.»⁸ Politiet trommer sammen til møte i Stavanger den 22.mai. Dit

Minst en fremmed ubåt ble observert ved Condeep'ene som var under bygging i Gandsfjorden.
Foto; Rogalands Avis/Byarkivet i Stavanger.

kommer representanter for Sjøforsvaret, Oljedirektoratet, havnemyndighetene, oljeselskapene og plattformbyggerne for å diskutere saken. I følge Rogalands Avis blir Sjøforsvaret kritisert for å ha reagert for tregt. De militære sier til sitt forsvar at ordren måtte ha kommet fra den øverste ledelsen i departementet, dersom de skulle ha iverksatt en mer omfattende aksjon.⁹

Før møtet heves, sier til og med Sjøforsvarets representanter seg enig med politiet i at det må ha vært en fremmed ubåt på ferde.

Men: Når det kommer til stykket har ikke Sjøforsvaret endret standpunkt. De militære kan fortsatt ikke tro at det har vært en eller flere utenlandske ubåter i nærheten av oljekonstruksjonene i Gandsfjorden den 17. og 18. mai.¹⁰ Flere argumenter taler mot. For eksempel: Kjennermerket OXT 429 er ukjent både innenfor og utenfor NATO.

Den 23. mai 1975 opplyser politiet i Stavanger at saken vil bli henlagt. Uansett er ubåten(e) for lenge ute av norske farvann.

CONDEEPENE

Condeep-teknologien hører til de viktigste norske bidragene til oljeindustrien. Gullfaks C- og Troll A-plattformene er blitt rangert blant verdens ti tekniske undere i vår tid. Condeep-konseptet (Concrete Deepwater Structure) ble utviklet etter at Ekofisk-tanken var ferdigbygd og slept ut på feltet sommeren 1973. Beryl A og Brent B var de to første Condeep-konstruksjonene som ble bygd av firmaet Norwegian Contractors (NC) i Jättåvågen ved Stavanger; begge ble ferdigstilt i 1975. I årene som fulgte bygde de ansatte ved NC ytterligere 12 betongunderstell for oljeindustrien. Det skjedde flere alvorlige ulykker i forbindelse med byggearbeidene, og en av konstruksjonene, Sleipner A, sank i Gandsfjorden, utrolig nok uten at det gikk menneskeliv.

Her er Wikipedias oversikt over plattformene:

- Beryl A, Mobil, 1975, 120 meters dyp
- Brent B, Shell, 1975, 140 meters dyp
- Brent D, Shell, 1976, 140 meters dyp
- Frigg TCP-2, Elf, 1977, 104 meters dyp
- Statfjord A, Mobil, 1977, 146 meters dyp
- Statfjord B, Mobil, 1981, 146 meters dyp
- Statfjord C, Mobil, 1984, 146 meters dyp
- Gullfaks A, Statoil, 1986, 135 meters dyp
- Gullfaks B, Statoil, 1987, 141,6 meters dyp
- Oseberg A, Norsk Hydro, 1988, 109 meters dyp
- Gullfaks C, Statoil, 1989, 216 meters dyp
- Draugen, Shell, 1993, 251,3 meters dyp
- Sleipner A, Statoil, 1993, 82,5 meters dyp
- Troll A, Shell, 1995, 302,9 meters dyp

I nytt lys åtte år senere

Det ble stille om ubåten i Gandsfjorden etter at Stavanger-politiet hadde avsluttet sin etterforskning, men temmelig nøyaktig åtte år senere dukket den opp igjen – i Stavanger Aftenblads spalter. Bare et par uker tidligere, i begynnelsen av mai 1983, hadde den svenske marinen i flere dager jaktet intenst på en fremmed ubåt utenfor Sundsvall. Dette var bare halvannet år etter at den 75 meter lange sovjetiske ubåten U137 gikk på grunn i Gåsefjärden ved den svenske flåtebasen i Karlskrona, den 27. oktober 1981, og svenskene hadde ikke lenger noen illusjoner om at fremmede ubåter kunne være niser.

Rapportene fra Sverige rettet søkelyset mot bruken av mini-ubåter, og det var dette som fikk viseadmiral Reidar Lauritz Godø til å gripe pennen. I en kronikk i Stavanger Aftenblad skrev Godø at det som hadde skjedd i Sverige kunne «sette en del av de ubåtepisodene vi har hatt i Norge etter krigen i et nytt lys».¹¹

Godø finner det nærliggende å trekke fram det som hendte i Gandsfjorden i pinselhaugen 1975, og han går langt i å sannsynliggjøre at det var en fremmed ubåt på ferde.

Riktignok ble det gjenstand for enkelte spøkefulle bemerkninger at den ene observasjonen skjedde om morgenen den 18. mai, «men i forsvarets ledelse tok man meldingen høyst alvorlig, selv om den nærmest hørtes utrolig ut,» skriver viseadmiralen.

At observasjonene fant sted i en langhelg, gjorde dem desto mer interessante, fordi dette kunne tyde på at inntrengeren hadde kjennskap til norske forhold og hadde planlagt godt. Viseadmiralen la dessuten vekt på at de som meldte fra, var troverdige vitner.

Reidar Godø som selv hadde vært med da den tyske krysseren

Blücher ble senket i Oslofjorden den 9. april 1940, trakk sammenlikninger med hendelser under annen verdenskrig. I forbindelse med et raid på Bergen havn under krigen, ble det brukt miniubåt som la ut miner, tidvis med periskopet oppe. Raidet ble gjennomført ved høylys dag med stor trafikk på indre havn, og mens arbeidet i dokken pågikk.

«En fremmed ubåt i Gandsfjorden 18. mai, første pinsedag, i fredstid? Det hørtes utrolig ut. Likevel var det nettopp det flere troverdige menn hevdet å ha sett,» konkluderer viseadmiralen.

Hva hadde en utenlandsk ubåt å gjøre inne i Gandsfjorden ved Stavanger i pinsen 1975? Industrispionasje er en av flere muligheter, selv om tekniske spesifikasjoner og data om Condeep-kolossene angivelig var offentlig tilgjengelig allerede da. Hvis en fremmed makt var ute etter å teste landets militære beredskap i en langhelg midt i vakre mai måned, fikk de antakelig et rimelig klart svar.

PS: En henvendelse til Forsvarets arkivtjeneste om saken ga ingen resultater. Der kunne de ikke finne noen registreringer eller dokumenter om ubåt-episoden i Gandsfjorden. En av Sjøforsvarets framtrepende historikere kjente heller ikke den aktuelle saken.

NOTER;

- [1] Stavanger Aftenblad bruker denne benevnelsen; RA opererer med OXP 495.
- [2] Stavanger Aftenblad (SA) 20. mai 1975.
- [3] Rogalands Avis (RA) 20. mai 1975
- [4] RA 20. mai 1975.
- [5] RA 21. mai 1975.
- [6] RA 21. mai 1975
- [7] RA 24. mai 1975.
- [8] RA 22. mai 1975.
- [9] RA 23. mai 1975
- [10] Sjøforsvarets pressekonsulent til RA 24. mai 1975
- [11] SA 19. mai 1983